

Datum

25 november 2025

Inlichtingen kiesraad@kiesraad.nl

Onderwerp **Sneller naar de stembus bij tussentijdse verkiezingen -
advies over kansen en keuzes om te investeren in tijdige gereedheid**

Inleiding

Op 27 augustus 2025 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen die de regering verzoekt om te verkennen welke mogelijkheden er zijn om termijnen voor tussentijdse verkiezingen te verkorten en om de duur van de kabinetsformatie te verkorten¹. De Kamer benadrukt dat bij het uitschrijven van nieuwe verkiezingen zo snel mogelijk nieuw kiezersmandaat nodig is voor de Tweede Kamer. En dat er voor het landsbestuur zo snel mogelijk een nieuw kabinet gevormd wordt binnen de geldende wettelijke kaders.² De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft de Kiesraad op 18 september 2025 gevraagd om een advies uit te brengen over de mogelijkheden voor het verkorten van de termijnen voor tussentijdse verkiezingen en de te verwachten effecten hiervan.

De Kiesraad begrijpt de politieke en maatschappelijke vraag om tussentijdse verkiezingen eerder te houden. De benodigde voorbereidingstijd van 4-5 maanden heeft een achtergrond in en wordt voornamelijk bepaald door de wetgeving (Grondwet en Kieswet), de vormgeving van het verkiezingsproces, de zorgvuldige uitvoering bij alle betrokken partijen en de toegankelijkheid voor kiezers en politieke groeperingen in het proces. In dit eerste advies '*Sneller naar de stembus bij tussentijdse verkiezingen*' adviseren wij over mogelijkheden voor het verkorten van de voorbereidingstijd en het verkorten van de termijnen voor tussentijdse verkiezingen. Dit advies brengt keuzes in beeld die door de politiek moeten worden gemaakt.³

De Kiesraad ziet kansen om tussentijdse verkiezingen eerder te laten plaatsvinden, mits er keuzes worden gemaakt en wordt geïnvesteerd in permanente gereedheid van alle betrokken partijen. Voor een verkorting van het verkiezingsproces is het essentieel dat er wordt geïnvesteerd in de structurele organisatie van verkiezingen, zodat betrokkenen altijd klaar zijn voor verkiezingen. Dat vergt gerichte investering in (wettelijke) maatregelen, mensen en middelen.

¹ De Kiesraad heeft zich eerder over dit thema gebogen, zoals in adviezen in 1976 en 1985. De Kiesraad zag toen ook de wenselijkheid om te verkorten, maar twijfelde of de voordelen van de te realiseren verkorting opwogen tegen de nadelen van de benodigde wijzigingen. Bronnen: Kiesraad (1976), Advies Termijnverkorting bij Kamerontbinding, 16 juni 1976 & Kiesraad (1985), Advies inzake een algemene herziening van de Kieswet, 21 maart 1985

² [Kabinetscrisis 2025 | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#), 4 juni 2025 & [Kabinetscrisis 2025 | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#), 27 augustus 2025

³ In dit advies bouwen we voort op de inzichten uit het onderzoeksrapport *Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van vervroegde verkiezingen* van Henk van der Kolk (2024). Zie bijlage bij Kamerstukken II 2025/26, 35165, nr.93. Zie voor verdere toelichting op dit onderzoeksrapport Kader 1. op pagina 10.

In een vervolgadvis in 2026 zal de Kiesraad in gesprek met alle betrokken partijen de uitvoeringsconsequenties nader in kaart brengen. Om het beeld scherp te krijgen hoe dat wat mogelijk is, ook haalbaar wordt. Daarvoor was nu te weinig tijd.

Een val van het kabinet hoeft niet per definitie te leiden tot tussentijdse verkiezingen. Wel is dit de laatste decennia gebruikelijk, en is de frequentie van Tweede Kamerverkiezingen de afgelopen jaren hoog. Ook daarom is de vraag naar het eerder kunnen houden van een tussentijdse verkiezing te begrijpen. De Kiesraad merkt in het licht van de motie-Timmermans cs. overigens op dat de formatieperiode bij de afgelopen drie kabinetten veel langer was dan de voorbereidingstijd van een tussentijdse verkiezing.⁴

Verkiezingsproces

Voor het eerste advies is het van belang alle onderstaande onderdelen van het verkiezingsproces per stuk te onderkennen en te wegen:

1. De val van het kabinet en een eventueel besluit tot een nieuwe verkiezing.
2. De vaststelling van de dag van stemming door de ministerraad na advies van de Kiesraad.
3. De organisatie van de verkiezing door gemeenten. Zoals het werven en trainen van stembureauleden en tellers, het vinden en inrichten van toegankelijke stembureaus, het drukken en verspreiden van stembiljetten en het drukken en versturen van stempassen, kandidatenlijsten en andere communicatie richting kiezers.
4. Het registreren van kiezers buiten Nederland en het voorbereiden van het stemmen door deze kiezers.
5. De voorbereiding van politieke partijen zoals voor kandidaatstelling, registratie, de organisatie van partijcongressen, het opstellen van verkiezingsprogramma's, het organiseren van de interne partijdemocratie en het voeren van campagne.
6. Het indienen van verzoeken tot registratie van aanduiding (hierna: partijnaam) en logo door politieke groeperingen (hierna: partijen) bij de Kiesraad, de besluiten van de Kiesraad hierover en eventuele beroepen tegen deze besluiten bij de Raad van State.
7. Het koninklijk besluit tot het ontbinden van de Tweede Kamer, waarin de dag van kandidaatstelling wordt bepaald en waaruit de dag van stemming volgt.
8. Het indienen van kandidatenlijsten door partijen bij de Kiesraad, de besluiten van de Kiesraad hierover en eventuele beroepen tegen deze besluiten bij de Raad van State.
9. De dag van stemming.
10. Het tellen van de stemmen, controles en zittingen van de gemeentelijk stembureaus, zittingen van de hoofdstembureaus, controles en vaststelling van de definitieve uitslag en de zetelverdeling door de Kiesraad en daarna door de Tweede Kamer zelf.
11. De eerste samenkomst van de nieuwgekozen Tweede Kamer.

Na de val van een kabinet en een besluit tot nieuwe verkiezing (onderdeel 1) wordt zo snel mogelijk de datum van de dag van stemming bepaald (onderdeel 2). Hierbij is het gebruikelijk om rekening te houden met de uitvoering en met de beschikbaarheid van

⁴ 2023 Kabinet Schoof 223 dagen, 2022 kabinet Rutte IV 299 dagen, 2017 kabinet Rutte III 225 dagen. Bron: [Duur kabinetsformaties | Parlement.com](#) Zie ook [20230223 rapport evaluatie formatie.pdf](#) en [Evaluatie kabinetsformatie 2023-2024 | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#)

kiezers. Bijvoorbeeld door geen Tweede Kamerverkiezing te organiseren in een vakantieperiode. Dit betekent in de praktijk dat met name een zomervakantie veel invloed heeft op de duur van de periode van de val van het kabinet tot de dag van stemming. Dit is goed te zien in onderstaande tabel. Hierin staat voor de afgelopen zes tussentijdse Tweede Kamerverkiezingen hoeveel dagen er zaten tussen de val van het kabinet en de eerste samenkomst van de nieuwgekozen Tweede Kamer. Als de zomervakantie in de verkiezingsperiode valt, is de periode al snel ruim 150 dagen. Zonder zomervakantie is dit ongeveer 110 dagen.

Tabel 1. Aantal dagen van val kabinet tot eerste samenkomst nieuwgekozen Tweede Kamer

Dag val kabinet	Eerste samenkomst nieuwgekozen Tweede Kamer	Aantal dagen
3-6-2025	12-11-2025	162
7-7-2023	6-12-2023	152
23-4-2012	20-9-2012	150
20-2-2010	17-6-2010	117
30-6-2006	30-11-2006	153
16-10-2002	30-1-2003	106

Het eerste deel van de verkiezingsperiode wordt door verschillende betrokkenen gebruikt om hun delen van het verkiezingsproces voor te bereiden. Gemeenten gebruiken deze periode voor de organisatie van de verkiezing (onderdeel 3). Ook veel voorbereiding van de verkiezing voor kiezers buiten Nederland gebeurt in deze periode (onderdeel 4). En politieke partijen bereiden zich voor op bijvoorbeeld kandidaatstelling en eventueel registratie (onderdeel 5).

De Grondwet bepaalt in artikel 64 dat binnen 3 maanden (90 dagen) na het ontbindingsbesluit de nieuwgekozen Tweede Kamer zitting moet nemen.⁵ De huidige termijnen in de Kieswet bepalen daarnaast dat na de noodzakelijke voorbereidingen 100 dagen nodig zijn voor verschillende onderdelen van het verkiezingsproces. In de Kieswet staan hiervoor drie termijnen:

- 42 dagen van de sluiting van registratie en aanpassing van de partijnaam en het logo tot de dag van kandidaatstelling;⁶
- 44 dagen van de dag van kandidaatstelling tot de dag van stemming;⁷
- 14 dagen van de dag van stemming tot de eerste samenkomst van de nieuwgekozen Tweede Kamer.⁸

De termijnen uit de Kieswet tellen op tot 100 dagen, dit is meer dan de grondwettelijke termijn van 3 maanden (90 dagen). De periode van 100 dagen voor de eerste samenkomst begint met de sluiting van registratie voor politieke partijen (onderdeel 6). Om te voldoen aan de grondwettelijke termijn volgt tot nu toe pas daarna in de praktijk het koninklijk besluit tot het ontbinden van de Tweede Kamer (onderdeel 7). Daarna volgen in lijn met de termijnen uit de Kieswet de kandidaatstelling (onderdeel 8), de dag van stemming

⁵ Grondwet, Artikel 64 tweede lid

⁶ Kieswet, Artikel G 1, eerste lid

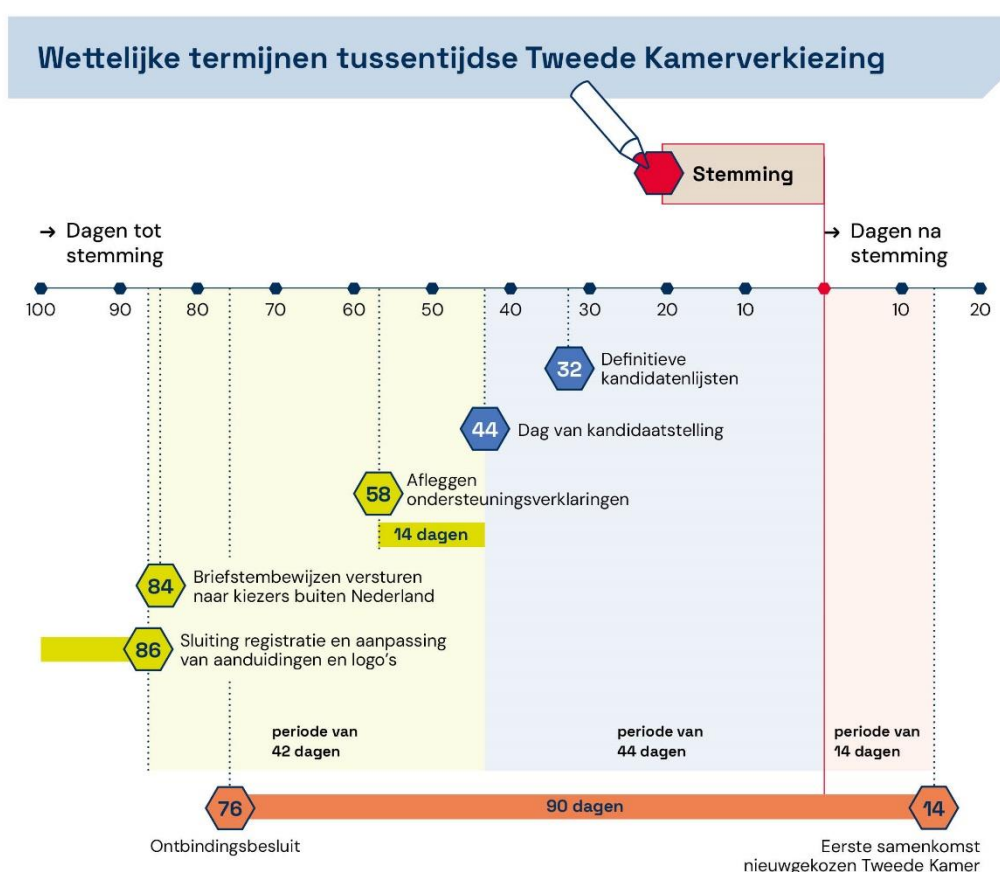
⁷ Kieswet, Artikel J 1, eerste lid

⁸ Kieswet, Artikel P 20

(onderdeel 9), het vaststellen van de uitslag (onderdeel 10) en ten slotte de eerste samenkomst van de nieuwgekozen Tweede Kamer (onderdeel 11).

Daarnaast staan er in de Kieswet nog andere termijnen, zoals de termijn voor het versturen van documenten voor het stemmen aan kiezers buiten Nederland van 12 weken (84 dagen) vóór de dag van stemming⁹. In onderstaande figuur staan de verschillende hiergenoemde termijnen.

Figuur 1. Wettelijke termijnen tussentijdse Tweede Kamerverkiezing

Het is gebruikelijk dat na de val van een kabinet in een debat in de Tweede Kamer wordt gesproken over de vraag of er verkiezingen volgen. Vervolgens wordt de dag van stemming bepaald, rekening houdend met de termijnen van de Grondwet, de Kieswet en de benodigde voorbereidingstijd. Afhankelijk van de dag van stemming wordt het moment van het ontbindingsbesluit bepaald. Het nemen van een ontbindingsbesluit is namelijk niet aan een termijn gebonden.

⁹ Dit is een termijn van orde, dat betekent dat deze termijn niet bindend is. In dit geval betekent dit dat briefstembewijzen ook nog na deze termijn verstuurd kunnen worden.

Kern van ons advies

De Kiesraad adviseert om de grondwettelijke termijn als daadwerkelijk uitgangspunt te nemen bij tussentijdse verkiezingen, als verkorting van de periode tussen de val van een kabinet en de eerste samenkomst van de nieuwgekozen Tweede Kamer gewenst is. Dit betekent dat de totale voorbereidingsperiode moet worden verkort van ruim 150 dagen tot 90 dagen. Hiervoor zijn dan fundamentele keuzes nodig, met soms ingrijpende maatregelen voor politieke partijen, gemeenten, kiezers en Kiesraad. Met name op de waarborgen toegankelijkheid en uitvoerbaarheid. Die afweging moet de wetgever maken.

De Kiesraad merkt op dat het voor deze verkorting van het verkiezingsproces essentieel is dat er een meer structurele aandacht nodig is van alle betrokkenen voor de organisatie van verkiezingen. Hiervoor zijn een impuls en investering in een robuuste organisatie nodig. Betrokkenen moeten altijd klaar zijn voor verkiezingen, ook als er geen verkiezingen gepland zijn in een bepaald jaar. Bij gemeenten bijvoorbeeld vraagt dat om structurele organisatorische en financiële aanpassingen. Politieke partijen moeten hun voorbereiding op kandidaatstelling gereed hebben. In een tweede advies wil de Kiesraad dieper ingaan op de uitvoeringsconsequenties.

Om het verkiezingsproces te verkorten tot 90 dagen is het allereerst van belang om de extra voorbereidingstijd te beperken die wordt genomen door rekening te houden met (zomer)vakantie. De Kiesraad adviseert de dag van stemming buiten vakantieperiodes te houden. De voorbereiding kan eventueel wel binnen vakantieperiodes plaatsvinden. Omdat dit de voorbereidingstijd aanzienlijk inkort, betekent dit wel dat er altijd maatregelen moeten komen om de voorbereiding van alle betrokkenen in het verkiezingsproces in deze periode te verlichten. Hiervoor zijn aanvullend instrumentarium en naar verwachting extra financiële middelen nodig.

Belangrijke knelpunten voor gemeenten zijn het vrijmaken van voldoende personeel voor het organiseren van de verkiezing, het vinden van voldoende en toegankelijke stemlocaties en het vinden en trainen van voldoende vrijwilligers. Voor gemeenten kan daarom gedacht worden aan maatregelen om de beschikbaarheid van stemlocaties en de inzet van vrijwilligers structureel te regelen. Bijvoorbeeld door gebouwbeheerders te verplichten mee te werken en maatregelen te nemen om het bestand van stembureauleden en tellers structureel op peil te houden. De Kiesraad denkt dat het verhogen van de vergoeding voor stembureauleden en tellers kan helpen, al dan niet door middel van fiscale vrijstelling.

Voor kiezers buiten Nederland is het nodig het digitaal briefstembewijs¹⁰ in te voeren. En er moeten maatregelen komen om werkzaamheden rondom registratie van kiezers te verlichten. Daarmee moet ook de termijn voor het versturen van het briefstembewijs naar kiezers buiten Nederland worden ingekort. Het register voor kiezers buiten Nederland staat al altijd open. Deze kiezers kunnen dus, onafhankelijk van of er een verkiezing aankomt, zorgen dat zij structureel goed geregistreerd staan voor verkiezingen. Hierop moet de communicatie worden versterkt.

¹⁰ Het wetsvoorstel voor de Wet stroomlijning verkiezingsproces (Wsvp), die momenteel in consultatie is, regelt dat het briefstembewijs digitaal wordt verstuurd.

Het inkorten van voorbereidingstijd voor de verkiezing betekent ook een beperktere voorbereidingstijd voor politieke partijen, zoals voor de voorbereiding van kandidaatstelling. Partijen kunnen, onder andere vanuit hun taak om kandidaten te rekruteren voor verkiezingen, zorgen dat zij structureel voorbereid zijn op een tussentijdse verkiezing.¹¹

Voor het verkorten van het verkiezingsproces tot de grondwettelijke termijn van 90 dagen is er een aanpassing nodig om de termijnen in de Kieswet passend te maken aan de grondwettelijke termijn. De termijnen uit de Kieswet tellen immers op tot 100 dagen. De Kiesraad ziet in de huidige systematiek geen ruimte om de termijn van 44 dagen tussen de dag van kandidaatstelling en de dag van stemming te verkorten. Er zijn namelijk nu al knelpunten bij het drukken en verspreiden van stempassen en stembiljetten. Ook ziet de Kiesraad geen ruimte om de termijn van 14 dagen na de dag van stemming te verkorten. Zoals de Kiesraad bij de uitslag van de Tweede Kamerverkiezing van 2025 aangaf, kost een betrouwbare uitslag tijd. Deze periode wordt gebruikt om meerdere tellingen en controles door verschillende stembureaus uit te voeren. In alle stappen die moeten worden gezet in de uitslagvaststelling, is deze termijn al krap.

De Kiesraad ziet de meeste mogelijkheden om desgewenst een aanpassing voor verkorting van de termijnen te doen in de termijn van 42 dagen tussen registratie en dag van kandidaatstelling. Hiervoor moeten dan de mogelijkheden voor het registreren van partijnaam en logo voor politieke partijen bij een tussentijdse verkiezing worden aangepast. De Kiesraad ziet 2 opties:

1. Geen registratie van nieuwe politieke partijen na een val van het kabinet. Het register voor partijnamen en logo's staat immers permanent open. Partijen kunnen ook voordat een kabinet valt, zorgen dat zij goed geregistreerd staan. Niet-geregistreerde partijen kunnen meedoen als blanco lijst. Dit beperkt wel de toegankelijkheid van de verkiezing voor politieke partijen. Hiervoor moet in de Kieswet worden geregeld dat bij een tussentijdse verkiezing de registratietermijn niet van toepassing is.
2. Combineren van registratie met kandidaatstelling. Dit betekent dat de mogelijkheid tot registratie blijft bestaan voor niet-geregistreerde partijen. Het tegelijk behandelen van registratie en kandidaatstelling geeft wel veel druk op de uitvoering hiervan door de betrokken partijen en de Kiesraad en op de beroepen op de besluiten hierover door de Raad van State. Partijen lopen daarbij het risico dat de kandidatenlijst zonder partijnaam wordt goedgekeurd. De registratietermijn bij tussentijdse verkiezingen in de Kieswet moet hiervoor worden aangepast.

Samenvatting van mogelijke maatregelen en gevolgen

De kern van ons advies is gebaseerd op een verkenning van de feitelijke mogelijkheden om de periode tussen val van kabinet en dag van stemming in Nederland te verkorten. Deze zijn uitgewerkt aan de hand van verschillende onderdelen van het verkiezingsproces:

1. Periode tot de sluiting van de mogelijkheid tot registratie van een partijnaam.
2. Termijn tussen de sluiting van de mogelijkheid tot registratie en dag van kandidaatstelling.
3. Termijn tussen dag van kandidaatstelling en dag van stemming.
4. Betrekken van kiezers buiten Nederland.

¹¹ Het rapport *Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van vervroegde verkiezingen* van Henk van der Kolk (2024) laat zien dat dit bijvoorbeeld gebeurt in Denemarken.

5. Werkzaamheden van gemeenten gedurende de hele periode.
6. Rol van feestdagen, vakanties en andere verkiezingen.

In het advies hierboven heeft de Kiesraad aangegeven met welke keuzes een verkiezing eerder kan worden gehouden, deze zijn in onderstaande tabel aangegeven met een (*). Aanvullend zijn verschillende (andere of verdiepende) keuzes kort uiteengezet. In de bijlage zijn alle genoemde mogelijke maatregelen verder uitgewerkt en toegelicht.

Er zijn veel maatregelen die kunnen worden genomen, die vervolgens allemaal met elkaar samenhangen. De mogelijke maatregelen zijn niet allemaal tegelijk uitvoerbaar, soms sluiten ze elkaar uit. En het is niet mogelijk om bij een combinatie van maatregelen zomaar de gevolgen bij elkaar op te tellen. De gevolgen kunnen bij een combinatie van maatregelen elkaar namelijk versterken of op een andere manier beïnvloeden. Daarnaast hebben maatregelen in de meeste gevallen gevolgen voor de tijd die overblijft voor andere onderdelen van het proces. Daarom is altijd een combinatie van maatregelen nodig.

Tabel 2. Mogelijke maatregelen verkiezingsproces

Maatregel	Gevolgen
<i>1. Periode tot de sluiting van de mogelijkheid tot registratie</i>	
* Registratie partijnaam en logo niet meer mogelijk maken na val kabinet.	▪ Niet-geregistreerde partijen kunnen alleen meedoen als blanco lijst. ▪ Voor de rechtszekerheid en eenduidigheid is bij deze optie van belang dat registratie bij elke val van het kabinet buiten toepassing blijft, ook als verkiezingen in de praktijk wat langer op zich laten wachten. Dat voorkomt een politieke afweging in het wel of niet mogelijk maken van registratie voor enkele dagen.
* Registratie laten samenvallen met kandidaatstelling.	▪ Druk op uitvoering door betrokken partijen en de Kiesraad en de beroepen op de besluiten hierover door de Raad van State. ▪ Partijen lopen het risico dat kandidatenlijst zonder partijnaam wordt goedgekeurd.
Registratie beperken tot bijvoorbeeld 7 dagen.	▪ Grondwettelijke termijn onder druk. ▪ Partijen hebben heel beperkt de tijd te voldoen aan de eisen voor registratie. ▪ Beperkt tijd tussen registratie en kandidaatstelling, waardoor uitvoerbaarheid vermindert.
<i>2. Periode tussen de sluiting van de mogelijkheid tot registratie en dag van kandidaatstelling (nu 42 dagen)</i>	
* Verkorten termijnen behandeling registratie (zie onder 1.) – dag van kandidaatstelling komt eerder	▪ Partijen hebben minder voorbereidingstijd voor kandidaatstelling, waardoor mogelijk minder partijen deelnemen en met meer verzuimen in het kandidaatstellingsproces als gevolg.

	▪ Kiesraad kan politieke partijen minder ondersteunen. ▪ Politieke partijen hebben minder tijd voor interne stappen rond kandidaatstelling en opstellen verkiezingsprogramma.
Verkorten termijnen beroepsprocedure registratie (verschillende opties)	▪ Afhankelijk van opties: beperktere mogelijkheden voor beroep, of onzekerheid over besluit over registratie bij start kandidaatstelling.
Verkorten periode ondersteuningsverklaringen.	▪ Verkiezing is minder toegankelijk voor niet-zittende partijen.
Ondersteuningsverklaringen koppelen aan registratie, waarbij ondersteuningsverklaringen altijd kunnen worden afgelegd.	▪ Ondersteuningsverklaringen ondersteunen de partij en niet een specifieke kandidatenlijst van die partij. ▪ Aparte regeling voor niet-geregistreerde partijen die willen meedoen met blanco lijst. ▪ Gemeenten moeten altijd rekening houden met kiezers die ondersteuningsverklaringen willen afleggen.
<i>3. Periode tussen dag van kandidaatstelling en dag van stemming (nu 44 dagen)</i>	
*Invoering nieuw stembiljet.	▪ Mogelijke verlichting van het druk- en distributieproces. ▪ (Digitaal) versturen van kandidatenlijsten en aanvullende communicatie is extra belangrijk.
Kiezersregister eerder vaststellen.	▪ Meer kiezers krijgen stempas op een vorig adres. Meer stempassen voor overledenen. ▪ Het register ongeldige stempassen wordt omvangrijker en is daardoor fysiek moeilijker te raadplegen.
Beroepsprocedure kandidaatstelling inkorten.	▪ Praktische problemen door dag van kandidaatstelling, zitting Kiesraad, herstel verzuimen of beroep in weekend.
<i>4. Betrekken van kiezers buiten Nederland (gehele periode)</i>	
* Standaard digitaal briefstembewijs in plaats van schriftelijk met aanpassing van de wettelijke termijn.	▪ Voor kiezers die geen digitaal briefstembewijs kunnen ontvangen, is de verkiezing minder toegankelijk.
* Verlichten werkzaamheden voor de organisatie door extra capaciteit of een nieuw registratiesysteem waarbij kiezers regie kunnen voeren over hun eigen gegevens.	▪ Extra kosten.
Registratie van kiezers buiten Nederland niet meer mogelijk maken na val kabinet.	▪ Verminderde toegankelijkheid van verkiezing voor kiezers buiten Nederland die te laat zijn met registreren.

Verschillende termijnen voor registratie van kiezers buiten Nederland gelijktrekken.	Kiezers die tijdelijk buiten Nederland verblijven kunnen zich minder lang registreren.
<i>5. Werkzaamheden van gemeenten (gehele periode)</i>	
* Verschillende te onderzoeken opties, zoals gebouwbeheerders kunnen verplichten locaties beschikbaar te stellen, oproepsysteem voor stembureauleden naast vrijwilligers, extra budgetten.	- Meer druk op de uitvoerbaarheid voor gemeenten. - Afhankelijk van maatregelen bijvoorbeeld extra kosten, verminderde toegankelijkheid van stembureaus.
<i>6. Feestdagen, vakanties en andere verkiezingen (gehele periode)</i>	
* Minder rekening houden met feestdagen en vakanties.	- Kandidaatstelling en beëdiging tijdens het reces voor politieke partijen. - Groter deel van de voorbereiding van de verkiezing voor gemeenten tijdens de vakantie. - Minder vrijwilligers beschikbaar, lastiger om vrijwilligers te trainen. - Lagere opkomst en meer moeite voor kiezers om te stemmen.

Tot slot

De Kiesraad begrijpt de politieke wens om zo snel mogelijk na de val van een kabinet een nieuw kabinet te hebben. Snellere verkiezingen betekenen dat er zo snel mogelijk nieuw kiezersmandaat is voor de Tweede Kamer.

Het verkorten van het verkiezingsproces is mogelijk als daartoe besloten wordt. De Kiesraad ziet hiervoor de meeste mogelijkheden aan het begin van het verkiezingsproces. Dat heeft wel consequenties voor alle betrokkenen. Tegelijk biedt het de kans en noodzaak om de organisatie van verkiezingen in Nederland door te ontwikkelen van een project per verkiezing tot een structureel proces bij gemeenten, politieke partijen en andere betrokkenen. Dit past overigens bij de ontwikkeling die de organisatie van verkiezingen de afgelopen jaren doormaakt. Het is noodzakelijk dat alle partijen altijd voorbereid en paraat zijn voor een tussentijdse verkiezing, om robuuste verkiezingen te organiseren en de kwaliteit van de uitvoering onder hoge tijdsdruk op niveau te houden. Dit vraagt een flinke impuls en investering, en van alle betrokkenen een omslag in denken en werken. Hiervoor zijn aanvullende maatregelen en investeringen in mensen en middelen nodig. Dat kost tijd, ook vanwege noodzakelijke (aanpassing van) wetgeving. Verkend kan worden hoe meer structurele maatregelen en investeringen ook kunnen worden ingezet bij de voorbereiding van reguliere verkiezingen.

In dit advies hebben we de mogelijkheden om de periode tussen de val van een kabinet en de verkiezing te verkorten in kaart gebracht en van een advies voorzien. Het is aan de politiek om een weging te maken van de voor- en nadelen van snellere verkiezingen, de mogelijke maatregelen om dit voor elkaar te krijgen en de gevolgen die deze maatregelen hebben. Daarbij vragen wij nadrukkelijk aandacht voor de waarborgen van het

verkiezingsproces¹² en de thema's uit de Verkiezingsagenda 2030. Robuuste, toegankelijke en uitvoerbare verkiezingen zijn van groot belang.¹³

In een vervolgadvis in 2026 zal de Kiesraad dieper ingaan op de gevolgen voor de uitvoering van het verkiezingsproces voor alle betrokkenen. Op die manier kan er een afgewogen oordeel gemaakt worden hoe verkorting in de praktijk haalbaar is. Voor dit vervolgadvis voert de Kiesraad gesprekken met gemeenten, politieke partijen en andere betrokkenen zoals leveranciers.

¹² De waarborgen voor het verkiezingsproces in Nederland zijn: Transparantie, Controleerbaarheid, Integriteit, Kiesgerechtigdheid, Stembijzondere, Stemgeheim, Uniciteit, Toegankelijkheid en Onafhankelijkheid.

¹³ De Verkiezingsagenda 2030 bevat de thema's toegankelijkheid, robuustheid en uitvoerbaarheid van verkiezingen en is de gezamenlijke agenda van de VNG, de NVVB, de Kiesraad en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties met voorstellen voor verbetering en vernieuwing van het verkiezingsproces.

Bijlage: Uitwerking mogelijke aanpassingen en gevolgen voor verkorten periode tot een verkiezing

Om de periode tussen de val van een kabinet en de eerste samenkomst van de nieuwgekozen Tweede Kamer te verkorten tot de grondwettelijke termijn is een combinatie nodig van verkorting van het voorbereidingsproces en het verkorten van termijnen uit de Kieswet. In de komende 6 subparagrafen worden mogelijke maatregelen verder uitgewerkt en toegelicht. Deze maatregelen hebben gevolgen voor de gehele voorbereidingstijd van alle betrokkenen en er zijn consequenties voor verschillende groepen in het verkiezingsproces. Zoals gemeenten, politieke partijen en kiezers. Hieronder staan de mogelijkheden voor het aanpassen van de termijnen in de Kieswet, daarbij is er ook aandacht voor de gevolgen voor deze groepen.

In dit advies bouwen we voort op de inzichten uit het onderzoeksrapport *Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van vervroegde verkiezingen* van Henk van der Kolk.¹⁴ We kijken waar eventuele voorbeelden uit het buitenland toe te passen zijn in Nederland en die passen bij de cultuur die verkiezingen in Nederland kenmerkt. In onderstaand kader wordt dit rapport toegelicht.

Kader 1. Onderzoeksrapport *Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van vervroegde verkiezingen* van Henk van der Kolk

Het onderzoek van Van der Kolk gaat in op de vraag waarom of waardoor andere landen tussentijdse verkiezingen sneller kunnen organiseren dan Nederland. Het onderzoek geeft inzicht in de keuzes die andere landen maken.

Van der Kolk constateert dat de vraag waarom het in andere landen soms zoveel sneller gaat, niet simpel is. "Elk land heeft een eigen wetgevingstraditie, inrichting van de overheid, regels uit de Grondwet. Bovendien zijn er allerlei culturele normen. Zo is de bereidheid vakantie op te geven in het ene land een vanzelfsprekendheid en in het andere land onbespreekbaar. Ook de bereidheid fouten en foutjes te accepteren, zeker als die foutjes geen praktische consequenties hebben, is in het ene land groter dan in het andere." Daarnaast zijn er verschillen in hoe verkiezingen worden georganiseerd. Zo worden de snellere verkiezingen in Frankrijk vanuit crisismanagement georganiseerd en zijn in Denemarken parlementsverkiezingen altijd onverwacht, waardoor daarop wordt voorbereid.

Uit het onderzoek van Van der Kolk is op te maken dat ieder land eigen afwegingen maakt, waarbij snelheid soms ten koste gaat van andere zaken. Bijvoorbeeld met het gevolg dat nieuwe partijen zich niet meer kunnen registreren, kiezers in het buitenland niet kunnen stemmen of dat minder stembureaus toegankelijk zijn. Het rapport van Van der Kolk gaat niet in op de concrete mogelijkheden om de verkiezingen in Nederland sneller te organiseren.

¹⁴ Henk van der Kolk (2024), *Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van vervroegde verkiezingen* op [Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van verkiezingen](#)

1. Mogelijke aanpassingen in de periode tot de sluiting van de mogelijkheid tot registratie van een partijnaam

Huidige situatie

Grote toegankelijkheid voor nieuwe politieke partijen wordt gezien als een belangrijk kenmerk van het Nederlandse democratisch systeem. Het is daarom bij tussentijdse verkiezingen gebruikelijk, maar niet wettelijk verplicht, om ruimte te houden voor (nieuwe) politieke partijen om een partijnaam te registreren of aan te passen. Als de partijnaam is opgenomen in het register, komt de partijnaam bovenaan de kandidatenlijst en op het stembiljet te staan. Politieke partijen kunnen ook hun logo bij de Kiesraad registreren. Dat logo wordt afgebeeld bij de naam van de partij op het stembiljet voor kiezers buiten Nederland en het nieuwe stembiljet, waar op dit moment mee wordt geëxperimenteerd. Doorgaans hebben nieuwe partijen hier 14 tot 60 dagen de tijd voor. Deze periode was vooral afhankelijk van het zomerreces.¹⁵ In aanloop naar de verkiezing van 2025 zijn bijvoorbeeld 22 nieuwe partijnamen (meestal met logo) geregistreerd. Hiervan hebben er 6 meegedaan aan de Tweede Kamerverkiezing 2025.

Mogelijke aanpassingen

Deze extra tijd voor registratie bij vroegtijdige Tweede Kamerverkiezingen kan beperkt worden. Deze maatregel kan 14 tot 60 dagen tijdswinst opleveren; de tijd die hier in het verleden voor genomen werd.

Van der Kolk laat in zijn onderzoek zien dat er meerdere landen zijn waarbij registratie van politieke partijen niet gezien wordt als onderdeel van de planning van verkiezingen. Nieuwe politieke partijen die zich in die landen na de val van een kabinet nog moeten laten registreren zijn gewoon te laat.¹⁶ Bestaande en nieuwe partijen kunnen hierop anticiperen door steeds een actuele naam en logo geregistreerd te hebben en deze niet pas bij de val van een kabinet te registreren of aan te passen. Registratie of aanpassing van partijnaam of logo kan namelijk, ook nu, het hele jaar door. Overigens kan een partij ook als blanco lijst, zonder naam, meedoen aan een verkiezing.

Gevolgen voor politieke partijen

Geen of korte tijd bieden voor registratie maakt het mogelijk lastiger om mee te doen aan de verkiezingen met geregistreerde naam en logo, met name voor nieuwe partijen. Daarnaast gebruiken gevestigde partijen deze periode om hun kandidatenlijsten voor te bereiden en verkiezingsprogramma's op te stellen.

¹⁵ In 2002 was de periode tussen het bekend worden van de val van het kabinet (16 oktober) en de uiterste registratiedatum (28 oktober) 12 dagen. In 2006 zat er tussen het bekend worden van de val van het kabinet (30 juni) en de uiterste datum voor registratie (29 augustus) ruim 8 weken. Dit had vermoedelijk te maken met het zomerreces dat vlak na de val aanbrak. In 2010 zat er bijna 4 weken tussen de val van het kabinet (20 februari) en de uiterste datum van registratie (18 maart). In 2012 was de periode tussen de val van het kabinet (21 april) en de uiterste datum van registratie (19 juni) bijna twee maanden. Eerder was niet mogelijk, omdat de dag van stemming dan vóór de zomervakantie plaatsvond, waardoor nieuwe groeperingen geen mogelijkheid meer hadden zich te registreren. In 2023 zat er tussen het bekend worden van de val van het kabinet (7 juli) en de uiterste datum voor registratie (28 augustus) ruim 7 weken. In 2025 zat er tussen de val van het kabinet (3 juni) en de uiterste datum van registratie (4 augustus) zo'n twee maanden.

¹⁶ Henk van der Kolk (2024), Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van vervroegde verkiezingen op [Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van verkiezingen](#), p. 47

2. Mogelijke aanpassingen van de termijn tussen de sluiting van de mogelijkheid tot registratie en dag van kandidaatstelling

Huidige situatie

In de Kieswet staat dat partijen uiterlijk 42 dagen voor de dag van de kandidaatstelling hun partijnaam en logo kunnen registreren voor de verkiezing.¹⁷ De periode van 42 dagen tussen registratie en dag van kandidaatstelling begint dan ook met ongeveer 14 dagen¹⁸ waarin het centraal stembureau (de Kiesraad bij een Tweede Kamerverkiezing) de registratieverzoeken behandelt. In deze periode is er ook de mogelijkheid om in beroep te gaan tegen beslissingen over registratieverzoeken bij de Raad van State.

Daarnaast bereiden politieke partijen en de Kiesraad in deze periode de dag van kandidaatstelling voor. Politieke partijen moeten hiervoor kandidaten werven, een kandidatenlijst opstellen, eventuele interne partijdemocratie organiseren en instemmingsverklaringen van kandidaten verzamelen. Niet-zittende partijen moeten ook ondersteuningsverklaringen verzamelen en een waarborgsom betalen. Ondersteuningsverklaringen kunnen momenteel vanaf 14 dagen voorafgaand aan de dag van kandidaatstelling tot en met de dag van kandidaatstelling worden afgelegd.

De Kiesraad faciliteert politieke partijen bij hun voorbereiding op de kandidaatstelling. Hierbij biedt de Kiesraad partijen onder andere de mogelijkheid om in de 14 dagen voorafgaand aan de dag van kandidaatstelling (op afspraak) langs te komen voor een 'voorinlevering'. Tijdens zo'n afspraak kijken we de documenten alvast na en geven we aan of er aanpassingen of toevoegingen nodig zijn. Bijna alle partijen maken hier gebruik van. Slechts enkele niet-zittende partijen doen dit niet.

Daarnaast bereidt de Kiesraad zijn eigen proces voor de controle van ingediende kandidatenlijsten voor. Zo moet ten minste 21 dagen voor de dag van kandidaatstelling gepubliceerd worden waar en wanneer kandidatenlijsten in te leveren zijn.¹⁹

Mogelijke aanpassingen

Bij de keuze om de registratie van partijnaam en logo niet meer mogelijk te maken na de val van het kabinet, vervalt de behandeling van registratieverzoeken en mogelijkheid tot beroep over registratieverzoeken grotendeels.

Tegelijkertijd zijn er bij de keuze voor een kortere periode mogelijkheden om de werkzaamheden voor registratie in kortere tijd uit te voeren:

- Verschillende opties voor het inkorten van de termijn voor de beroepsprocedure over registratieverzoeken nader onderzoeken; hiermee kan de procedure tot 14 dagen extra worden ingekort.
Dit kan door:

¹⁷ Kieswet, Artikel G 1, eerste lid

¹⁸ De wet noemt geen specifieke beslistermijn voor het centraal stembureau (CSB). Gelet op de beroepstermijn kan het CSB tot circa 4 weken benutten voor zijn beslissing. In de praktijk beslist het CSB zo snel mogelijk, binnen 1 á 2 weken in het geval van tussentijdse verkiezingen, zodat er voldoende gelegenheid is voor de beroepsprocedure. De beroepstermijn is 6 dagen na de bekendmaking (in het Staatsblad of gemeentebled enz.); een beroep wordt versneld behandeld (artikel D 8), maar ook hiervoor geldt geen afgebakende termijn.

¹⁹ Kieswet, Artikel H 1, tweede lid

- Verkorten van de termijnen voor de beroepsprocedures.
- Deels parallel laten lopen van de beroepsprocedure over registratieverzoeken aan de periode van het indienen van de kandidatenlijsten en de beoordeling ervan door het centraal stembureau.
- Samen laten vallen van de beroepsmogelijkheid over registratieverzoeken met beroep over de vaststelling van de kandidatenlijsten.
- Beslissing van het centraal stembureau over een registratieverzoek samen laten vallen met de vaststelling van de kandidatenlijsten; de beroepsprocedure valt dan ook geheel samen met de beroepsmogelijkheid tegen die beslissing. In dit geval is er in deze periode geen tijd voorafgaand aan de dag van kandidaatstelling meer nodig voor het behandelen van en de beroepsprocedure over registratieverzoeken. Dit is een nog verdergaande optie.

Voor de voorbereiding van de kandidaatstelling en (in het geval van niet-zittende partijen) voor het verzamelen van ondersteuningsverklaringen hebben politieke partijen en de Kiesraad in deze periode altijd tijd nodig. Uiteraard kan ook gekozen worden om de periode voor het afleggen van ondersteuningsverklaringen te beperken, bijvoorbeeld tot 7 dagen.

Een andere optie is om de ondersteuningsverklaringen te koppelen aan de registratie van de partijnaam en niet aan de kandidaatstelling. Dit beperkt de werkzaamheden voor niet-zittende politieke partijen in de periode voor de dag van kandidaatstelling. Van der Kolk laat zien dat dit in Denemarken gebeurt.²⁰ Dit heeft echter wel andere gevolgen. Allereerst moeten gemeenten altijd rekening houden met kiezers die ondersteuningsverklaringen willen afleggen (totdat digitalisering van kandidaatstelling is geregeld). Nu is dit alleen tijdens de aangewezen 14 dagen voor kandidaatstelling. Daarnaast moet er een regeling komen voor partijen die met een blanco lijst willen deelnemen, zodat zij nog wel ondersteuningsverklaringen moeten en kunnen afleggen. Hiervoor kan dan een kortere periode gelden. Ook betekent dit dat kiezers met een ondersteuningsverklaring aangeven dat zij de partij ondersteunen en niet meer een specifieke kandidatenlijst van die partij.

Met een combinatie van verschillende maatregelen is de termijn tot aan de dag van kandidaatstelling te verkorten van 42 tot 21 dagen.

Bij verkorting van deze periode moet de termijn voor registratie in de Kieswet worden aangepast. Als deze periode teruggebracht wordt tot (minder dan) 21 dagen, dan moet bijvoorbeeld ook de termijn voor publicatie van de mogelijkheid voor het inleveren van kandidatenlijsten door het centraal stembureau worden ingekort.

Gevolgen voor politieke partijen en Kiesraad

Voor partijen betekent dit dat zij minder tijd hebben voor het werven van kandidaten, interne partijdemocratie (zoals ledenraadplegingen en partijcongressen), het bepalen van de kandidatenlijsten, het verzamelen van ondersteuningsverklaringen, het op orde brengen van de benodigde documenten voor kandidaatstelling en het opstellen van het verkiezingsprogramma. De Kiesraad kan minder uitgebreide ondersteuning bieden aan politieke partijen.

²⁰ Henk van der Kolk (2024), Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van vervroegde verkiezingen op [Tussen val en verkiezingen: Termijnen bij het organiseren van verkiezingen](#), p. 19

Deze maatregelen hebben mogelijk indringende gevolgen voor de werkwijze van politieke partijen en de politieke cultuur in Nederland. Partijen moeten dan namelijk altijd gereed zijn voor de mogelijkheid van tussentijdse verkiezingen. De kans bestaat dat minder voorbereidingstijd ervoor zorgt dat minder partijen deelnemen, dat er minder interne partijdemocratie plaatsvindt en dat er meer verzuimen zijn in het kandidaatstellingsproces.

Het beperken van de periode voor het afleggen van ondersteuningsverklaringen kan ook gevolgen hebben voor de toegankelijkheid voor niet-zittende partijen die mee willen doen aan de tussentijdse verkiezing.

3. Mogelijke aanpassingen in de termijn tussen dag van kandidaatstelling en dag van stemming

Huidige situatie

In de Kieswet is bepaald dat 44 dagen na de dag van kandidaatstelling de stemming plaatsvindt.²¹ Deze periode van 44 dagen begint met 14 dagen waarin het centraal stembureau beslist over de geldigheid van ingediende kandidatenlijsten. In deze 14 dagen zijn eventuele verzuimen te herstellen en is er de mogelijkheid voor beroep tegen beslissingen over de geldigheid van de kandidatenlijsten. Uiterlijk 14 dagen na de dag van kandidaatstelling zijn de kandidatenlijsten onherroepelijk vastgesteld.

Gemeenten, drukwerkleveranciers en postbezorging gebruiken deze 44 dagen voor het drukken en versturen van stempassen, kandidatenlijsten en andere communicatie richting kiezers. Daarnaast zijn zij verantwoordelijk voor het drukken van de stembiljetten in deze periode. Het drukken van stempassen kan pas ongeveer 7 dagen na de dag van kandidaatstelling beginnen. Op deze dag wordt namelijk het kiezersregister vastgesteld en er is dan nog enige tijd nodig om de laatste veranderingen te verwerken. De stempassen moeten uiterlijk 14 dagen voor de dag van stemming bij de kiezers zijn, zodat kiezers voldoende tijd hebben om na te gaan of zij een stempas hebben ontvangen. Ook hebben ze dan tijd om eventueel een vervangende stempas aan te vragen. De postbezorging is hierbij een knelpunt, omdat het voor de postbezorger onmogelijk is om alle ruim 13 miljoen stempassen tegelijk te verwerken en bezorgen. Het drukken van stembiljetten kan pas beginnen als de kandidatenlijsten onherroepelijk zijn vastgesteld, uiterlijk 14 dagen na de dag van de kandidaatstelling. Ook hier is de capaciteit het knelpunt. Er zijn maar een paar leveranciers die stembiljetten kunnen drukken en die moeten ruimte vrijmaken om deze hoeveelheid snel te kunnen produceren.

Mogelijke aanpassingen

De mogelijkheden om de termijnen voor het vaststellen van kandidatenlijsten te verkorten zijn beperkt. De controles van de ingeleverde kandidatenlijsten gebeuren nu op één dag en ook de termijn voor het herstellen van verzuimen is maar twee dagen. Wel kunnen de termijnen voor de beroepsprocedure voor de geldigheid van de kandidatenlijsten misschien worden ingekort. Deze maken het grootste gedeelte uit van de 14 dagen voor het definitief vaststellen van de kandidatenlijsten. Maar als dit praktisch wordt uitgedacht in werkdagen, is het erg lastig om een werkbare variant te vinden waarbij essentiële dagen niet in het weekend vallen.

²¹ Kieswet, Artikel J 1, eerste lid

Ook voor de werkzaamheden van gemeenten is het lastig om deze periode in te korten. Het verkorten van de termijn van 44 dagen tussen de dag van kandidaatstelling en de dag van stemming maakt het voor medewerkers van gemeenten lastig hun werkzaamheden goed uit te voeren. Er zijn nu al knelpunten bij het drukken en versturen van stempassen en stembiljetten. Bijvoorbeeld voldoende voorraad papier, beperkte capaciteit voor het drukken van grote stembiljetten, beschikbaarheid van materialen voor de echtheidskenmerken op stempassen, capaciteit van de postbezorging en het vervoer van stempassen en stembiljetten naar Caribisch Nederland. Daarnaast hebben gemeenten ook andere werkzaamheden; hier wordt in paragraaf 5 op ingegaan. Daar komen ook de verschillen die Van der Kolk constateert in organisatie van verkiezingen tussen Nederland en andere landen aan de orde.

Zoals de minister van BZK aangeeft in de evaluatie van de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten²², mag verwacht worden dat het nieuwe stembiljet de logistiek efficiënter maakt. De Kiesraad denkt dat het nieuwe stembiljet makkelijker te drukken is, waardoor de periode van 44 dagen mogelijk wel te verkorten is. Wel is het zo dat het versturen van de stempassen en kandidatenlijsten nog steeds per post moet. Het versturen van kandidatenlijsten en aanvullende communicatie is extra belangrijk bij de eventuele invoering van het nieuwe stembiljet. De wenselijkheid en mogelijkheden om dit digitaal te doen kan onderzocht worden.

Het kan helpen om het kiezersregister eerder vast te stellen dan de dag van kandidaatstelling. Dit geeft meer tijd voor het drukken en verspreiden van stempassen. Maar het betekent wel dat meer kiezers de stempas op een verkeerd adres krijgen, omdat hun verhuizing mogelijk plaatsvindt na het vaststellen van het kiezersregister, en er meer tijd zit tussen de ontvangst van de stempas en de dag van stemming. Ook ontvangen meer overledenen een stempas. Daardoor zullen meer kiezers een vervangende stempas aanvragen, wat het register ongeldige stempassen groter maakt. De fysieke variant is dan moeilijker te raadplegen door stembureauleden.

4. Mogelijke aanpassingen voor betrekken van kiezers buiten Nederland

Huidige situatie

Een kiezer die tijdelijk of permanent in het buitenland verblijft, kan per brief stemmen. De gemeente Den Haag regelt dit proces. Het bestaat uit het registreren van kiezers buiten Nederland, het versturen van de benodigde documenten en het ontvangen en tellen van de briefstemmen. De gemeente Den Haag heeft nu minimaal vier maanden tot aan de dag van stemming nodig voor de voorbereiding en uitvoering van dit proces.

Kiezers die buiten Nederland wonen kunnen zich registreren in een permanent register. Dit kan tot 42 dagen voor de dag van stemming. Tot 63 dagen voor de dag van stemming kunnen zij hun registratie aanpassen.²³ Daarnaast kunnen kiezers die tijdelijk in het buitenland verblijven tot 28 dagen voor de dag van stemming een verzoek indienen om per brief te stemmen.²⁴ Dit betekent voor de gemeente Den Haag dat zij vanaf de aankondiging

²² Ministerie van BZK (2024), Evaluatie experiment met een nieuw stembiljet tijdens de Europees Parlementsverkiezing op 6 juni 2024, 18 november 2024

²³ Kieswet, Artikel D 3, tweede en derde lid

²⁴ Kieswet, Artikel M3.

van de verkiezing veel contactverzoeken krijgen voor controles op de registratie en dat zij nieuwe registraties ontvangen. Want hoewel kiezers zich het hele jaar door kunnen registreren of hun registratie kunnen aanpassen, doen veel kiezers dit pas zodra bekend is dat er een Tweede Kamerverkiezing aankomt. Kiezers nemen hiervoor contact op met de gemeente Den Haag omdat zij zelf niet kunnen inzien of en hoe zij geregistreerd staan. Voor de verkiezing van 2025 ging het om 23.000 nieuwe registraties. Voor het verwerken van deze registraties is veel capaciteit en tijd nodig.

Om te stemmen ontvangt een kiezer buiten Nederland een briefstembewijs, stembiljet, kandidatenlijsten, envelop voor het stembiljet, retourenvelop en handleiding. Het versturen van deze documenten moet ook worden voorbereid: het ministerie van BZK stelt eerst de geldende modellen voor briefstembewijzen vast, daarna kunnen de briefstembewijzen worden gedrukt. Dit kost zo'n 56 dagen.

Om ervoor te zorgen dat deze kiezers voldoende tijd hebben voor het ontvangen én versturen van de benodigde documenten is de wettelijke termijn voor het versturen van briefstembewijzen en enveloppen 84 dagen voor de dag van stemming (ongeveer gelijk aan het moment dat de registratie voor politieke partijen sluit).²⁵ Zoals te zien is in de figuur op p. 4 valt ook de termijn van 84 dagen voor het versturen van briefstembewijzen buiten de grondwettelijke termijn. Het is echter geen verplichting dat alle briefstembewijzen binnen deze termijn zijn verstuurd. Kiezers die zich hierna nog registreren, krijgen hun briefstembewijs immers later opgestuurd. Voor de meeste kiezers die het briefstembewijs per post kunnen ontvangen (wonend in een land relatief dichtbij Nederland met een betrouwbaar postsysteem) is een kortere termijn voldoende.

Kiezers die hun briefstembewijs niet op tijd per post (hebben) ontvangen, kunnen een digitaal vervangend briefstembewijs aanvragen. Het briefstembureau in Den Haag registreert welke briefstembewijzen zijn gebruikt om een stem uit te brengen, zodat kiezers niet meerdere keren kunnen stemmen met hetzelfde uitgeprinte briefstembewijs.

De kiezers buiten Nederland krijgen de stembiljetten en kandidatenlijsten na definitieve vaststelling van de kandidatenlijsten digitaal toegestuurd. In de praktijk is dat meestal rond 28 dagen voor de dag van de stemming. Zij moeten het briefstembewijs en stembiljet in de retourenvelop naar het briefstembureau in Den Haag sturen. De teruggezonden briefstempapieren moeten uiterlijk op de dag van stemming om 15.00 uur lokale tijd bij het briefstembureau in Den Haag zijn. Dit geldt ook voor verzending vanuit verre en afgelegen plekken. Kiezers kunnen hun stem zelf per post naar Nederland sturen, of hun stem afgeven of sturen naar een ambassade of consulaat, die het vervolgens naar het briefstembureau in Den Haag stuurt. Bij de tussentijdse Tweede Kamerverkiezing van 2025 waren ruim 133.000 Nederlanders in het buitenland geregistreerd om te stemmen, waarvan bijna 87.000 kiezers buiten Nederland hun stem daadwerkelijk hebben uitgebracht. Dit is iets meer dan het aantal stemmen dat nodig is voor één Kamerzetel.

Mogelijke aanpassingen

Het verkorten van de organisatie van tussentijdse verkiezingen betekent ook een verkorting van het stemproces door kiezers buiten Nederland. Allereerst moeten alle briefstembewijzen naar kiesgerechtigden buiten Nederland binnen een kortere termijn worden verstuurd.

²⁵ Kieswet, Artikel M 6, derde lid.

Daarnaast moet de organisatie worden verlicht om het proces binnen de grondwettelijke termijn van drie maanden (90 dagen) uit te voeren.

Het ministerie van BZK heeft een wetsvoorstel in voorbereiding om het briefstembewijs digitaal te sturen, zoals al gebeurt met het vervangend briefstembewijs.²⁶ In dat geval krijgt de kiezer in het buitenland het briefstembewijs digitaal met het stembiljet na vaststelling van de kandidatenlijsten, zo'n 28 dagen voor de dag van stemming. Er zullen echter kiezers zijn voor wie het digitaal ontvangen van een briefstembewijs geen (wenselijke) optie is.²⁷ Voor kiezers die in de buurt van Nederland wonen in een land met een betrouwbaar postsysteem, zoals België en Duitsland, kunnen dan alsnog een papieren briefstembewijs gebruiken met een kortere termijn. Voor deze landen is een termijn van 42 dagen voor dag van stemming voldoende. Deze termijn moet dan in de Kieswet worden aangepast. Voor een snelle organisatie helpt het als het model voor het briefstembewijs al is voorbereid en direct wordt vastgesteld zodra bekend is dat er een verkiezing plaatsvindt.

Het is voor de gemeente Den Haag met alleen de invoering van het digitaal briefstembewijs echter nog steeds niet mogelijk om binnen de grondwettelijke termijn van 90 dagen het gehele proces van registratie en verzenden van benodigde documenten uit te voeren. Hiervoor hebben zij niet genoeg capaciteit. Ook zijn de mogelijkheden en het budget te beperkt om de capaciteit alleen voor dit proces te vergroten. Hierbij spelen allerlei praktische bezwaren zoals het werven van medewerkers en de afhankelijkheid van de wachttijd voor een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG). Het werk kan worden verlicht door aanpassingen in het proces van registratie van kiezers. Bijvoorbeeld door het kiezers buiten Nederland mogelijk te maken om hun registratie zelf te controleren en aan te passen. Hiervoor is wel een nieuw systeem nodig. Daarbij helpt het ook om de verschillende termijnen voor registratie en aanpassing van de registratie gelijk te trekken.

Een andere optie is om de registratie voor kiezers buiten Nederland niet meer mogelijk maken na de val van het kabinet. Dit register is permanent en staat altijd open, kiezers kunnen zich altijd registreren. Hiervoor is wel een wijziging van de Kieswet nodig. Ook moet er apart gekeken worden naar kiezers die tijdelijk in het buitenland verblijven, omdat zij zich per verkiezing registreren.

Gevolgen voor kiezers buiten Nederland

Het verkorten van de periode voor het betrekken van kiezers buiten Nederland bij de verkiezing heeft snel gevolgen voor de toegankelijkheid van de verkiezing voor deze kiezers. Ofwel omdat kiezers zich niet meer kunnen registreren, ofwel omdat de periode te kort is om hen op tijd de juiste documenten te sturen en weer terug te laten sturen. Het sluiten van registratie voor kiezers na de val van het kabinet betekent dat er kiezers worden uitgesloten, omdat registratie voor kiezers buiten Nederland een voorwaarde is om te kunnen stemmen. Dit geldt bijvoorbeeld voor kiezers die nog niet geregistreerd stonden omdat zij pas net de kiesgerechtigde leeftijd hebben bereikt

²⁶ Het wetsvoorstel voor de Wet stroomlijning verkiezingsproces (Wsvp), die momenteel in consultatie is, regelt dat het briefstembewijs digitaal wordt verstuurd.

²⁷ Voor de verkiezing van 2025 hebben ruim 29.000 kiezers in het buitenland aangegeven het stembiljet via de post te willen ontvangen, met name omdat zij niet beschikken over een printer.

Het beperken van de mogelijkheid voor kiezers buiten Nederland om hun stem uit te brengen staat haaks op de Verkiezingsagenda 2030 waarin de ambitie staat om het stemmen voor kiezers buiten Nederland te vergemakkelijken. Met voldoende aanpassingen in het proces, de invoering van het digitaal briefstembewijs én inzage door kiezers in hun registratie, zijn deze gevolgen te beperken.

5. Mogelijke aanpassingen in de werkzaamheden van gemeenten

Huidige situatie

De organisatie van verkiezingen in Nederland gebeurt door medewerkers van gemeenten. Gemeenten beginnen direct met voorbereiden na de bekendmaking dat er een nieuwe verkiezing komt. Hiervoor is dan al minder tijd dan bij geplande verkiezingen. Bij een geplande verkiezing beginnen gemeenten vaak al 9 maanden tot een half jaar van tevoren met de voorbereiding. Naast de verantwoordelijkheid voor het versturen van stempassen en het drukken van stembiljetten (paragraaf 3), zorgen gemeenten onder andere voor het werven en trainen van stembureauleden en tellers en voor het vinden en inrichten van toegankelijke stembureaus.

Bij inkorting van de termijnen van tussentijdse verkiezingen moeten gemeenteambtenaren deze werkzaamheden in kortere tijd uitvoeren voor de organisatie van de verkiezing. Belangrijke knelpunten hierbij zijn het vrijmaken van voldoende personeel voor het organiseren van de verkiezing, het vinden van voldoende stembureaus en het vinden en trainen van voldoende vrijwilligers. Deze laatste twee zijn extra lastig als de organisatie van de verkiezing in een (zomer)vakantie is. Gebouwbeheerders en vrijwilligers zijn dan minder goed of niet bereikbaar.

Mogelijke aanpassingen

Er zijn mogelijkheden om de taken van gemeenten in het verkiezingsproces te verminderen. In het onderzoek van Van der Kolk staan voorbeelden: niet meer toesturen van stempassen en kandidatenlijsten (kiezers moeten dan in een vast stembureau stemmen, zoals voor de invoering van stemmen in een willekeurig stemlokaal – vóór 1 januari 2010 - gebruikelijk was); centraal drukken van stembiljetten; toegankelijkheidseisen aan stembureaus beperken tot één of enkele stembureaus in een gemeente; gebouwbeheerders verplichten mee te werken; stemmingen in het weekend (in de verwachting dat er dan meer locaties en vrijwilligers beschikbaar zijn); ambtenaren verplichten stembureaus te bemensen; en overheden de ruimte geven ander werk te laten liggen.

Voor Nederland kan gedacht worden aan vaste verkiezingsteams; verplichting voor gebouwbeheerders om hun locatie beschikbaar te stellen als stembureau of locatie voor de gemeentelijke telling; en een oproepsysteem voor stembureauleden naast vrijwilligers. Hierbij worden kiezers aangewezen en verplicht zitting te nemen op een stembureau. Veel van de te nemen maatregelen kosten extra geld.

Als gemeenten bepaalde werkzaamheden niet meer hoeven uit te voeren of anders mogen organiseren, kan dit tijd schelen. Het is afhankelijk van de (combinatie van) maatregelen hoeveel tijdswinst dit oplevert. Om te bepalen welke maatregelen nodig zijn een verkiezing in een substantieel kortere periode te organiseren, is overleg met de gemeenten noodzakelijk.

Met een andere wijze van organiseren van verkiezingen moet ook gekeken worden naar een passende financiële vergoeding voor de organisatie.

Gevolgen voor gemeenten

Een tussentijdse Tweede Kamerverkiezing geeft extra druk op de uitvoerbaarheid van de verkiezing, dit bleek ook in de evaluatie van de Tweede Kamerverkiezing van 2023.²⁸ De Kiesraad kan zich voorstellen dat er maatregelen zijn die de werkzaamheden voor gemeenten verlichten, waardoor een verkiezing in een (iets) kortere periode te organiseren is. Maar een substantiële verkorting heeft waarschijnlijk hoe dan ook gevolgen voor de uitvoering van de verkiezingen: ofwel voor gemeenteambtenaren die onder nog meer druk verkiezingen moeten organiseren, ofwel vanwege de combinatie van maatregelen die nodig zijn om hun werk te verlichten. Zoals verminderde toegankelijkheid van stembureaus bij inperking van de toegankelijkheidseisen. Zeker als een groot deel van de voorbereiding van de verkiezing in vakantieperiodes is, heeft dit veel impact voor gemeenteambtenaren en vrijwilligers.

In het tweede advies kan onderzocht worden wat de gevolgen zijn: welke maatregelen realistisch zijn, welke invloed die maatregelen hebben op de uitvoerbaarheid voor gemeenteambtenaren en welke gevolgen deze maatregelen hebben voor de waarborgen van het verkiezingsproces.

6. De rol van feestdagen, vakanties en andere verkiezingen

Huidige situatie

Het is in Nederland gebruikelijk om bij het organiseren van verkiezingen rekening te houden met de uitvoering door gemeenten en de beschikbaarheid van kiezers, kandidaten en vrijwilligers. In de praktijk betekent dit dat er in ieder geval sinds 1989 om feestdagen en vakantieperiodes heen gepland wordt. Zo vindt de dag van kandidaatstelling niet op een feestdag plaats en is er geen Tweede Kamerverkiezing in de schoolvakanties, wanneer veel Nederlanders op vakantie zijn. Met name de zomervakantie heeft regelmatig de periode tussen val van kabinet en dag van stemming met meerdere weken verlengd. Door de vakantiespreiding over verschillende regio's vallen hierdoor veel weken af waarin een verkiezing georganiseerd kan worden. Dit was ook het geval in 2025, toen zowel de zomervakantie als de herfstvakantie een rol speelden.

Daarnaast geven gemeenten ook aan dat een Tweede Kamerverkiezing organiseren in de laatste maanden voor een reguliere verkiezing in maart erg lastig is. Niet voor niets is in de Kieswet opgenomen dat de (reguliere) Tweede Kamerverkiezing wordt uitgesteld tot mei als deze samenvalt met een gemeenteraads- of Provinciale Statenverkiezing in maart.²⁹

Mogelijke aanpassingen

De mogelijke tijdswinst door de eerder geschetste aanpassingen wordt tenietgedaan als een verkiezing om de (zomer)periode heen wordt gepland of wordt uitgesteld om samenloop in de uitvoering van het verkiezingsproces te beperken. Maar als de totale tijd voor de

²⁸ Kiesraad (2024), Evaluatieadvies van de Kiesraad over de verkiezing TK23: Verkiezing goed verlopen en uitslag betrouwbaar; uitvoering vereist versterking, 2 maart 2024, p. 3

²⁹ Kieswet, Artikel C 3, eerste lid.

organisatie van een tussentijdse verkiezing wordt verkort, is het ook minder waarschijnlijk dat er rekening gehouden moet worden met een vakantie.

Geen rekening meer houden met vakanties kan tot 70 dagen verkorting opleveren. In 2025 werd er rekening gehouden met de zomervakantie (2 maanden verspreid over 3 regio's) en herfstvakantie (2 weken verspreid over 2 regio's). Uiteraard kan ook gekozen worden om vakanties een kleinere rol te laten spelen. Bijvoorbeeld door de dag van kandidaatstelling in de zomervakantie te laten plaatsvinden, maar niet de dag van stemming.

Gevolgen voor alle betrokkenen

Minder rekening houden met feestdagen en vakanties heeft gevolgen voor alle betrokkenen in het verkiezingsproces. Politieke partijen moeten rekening houden met registratie, kandidaatstelling, campagne en beëdiging tijdens het reces. Gemeenten moeten een groter deel van de verkiezing tijdens de vakantie voorbereiden. Zeker als het kabinet vlak voor de (zomer)vakantie valt is het lastig om gebouwbeheerders en vrijwilligers te bereiken. Stembureaulocaties zullen dan bijvoorbeeld mobiele units worden, die minder goed toegankelijk zijn en meer geld kosten. Als de dag van stemming in de vakantie is, zijn er minder vrijwilligers beschikbaar. Daarnaast heeft dit gevolgen voor de opkomst, omdat kiezers meer moeite moeten doen om hun stem uit te brengen vanaf hun vakantieadres; bijvoorbeeld via een kiezerspas, volmacht of briefstemmen.